

SHOMONIZMNING O‘ZBEK MUSULMON JAMIYATIDA UCHRAYDIGAN ELEMENTLARI

Jurayev Sanjar Ramazonovich

Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti

Tibbiyot fakulteti dekan o`rinbosari

<https://orcid.org/0009-0002-4306-8796>

jurayevsanjar1983j@gmail.com

Toshmurodova Shoxista Irkinovna

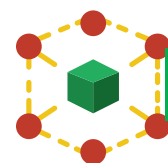
Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti, Tibbiyot fakulteti talabasi

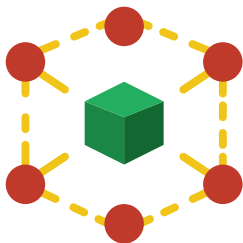
Annotatsiya: Ushbu maqolada shamanizmning tarixiy ildizlari hamda uning o‘zbek musulmon jamiyatida saqlanib qolgan ayrim elementlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida diniy sinkretizm, xalqona marosimlar, irim-sirimlar, tabiat va ruhlar haqidagi tasavvurlar o‘rganildi. Maqolada shamanizm unsurlarining islomiy an’analar bilan uyg‘unlashuvi, ularning ijtimoiy hayot, urf-odat va marosimlardagi aks etishi ko‘rib chiqiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, shamanizm elementlari to‘liq diniy tizim sifatida emas, balki madaniy meros va xalq e‘tiqodi shaklida saqlanib qolgan.

Kalit so‘zlar: shamanizm, diniy sinkretizm, xalq e‘tiqodlari, irim-sirim, marosimlar, o‘zbek jamiyati, an’analar, ruhiy tasavvurlar

Kirish

Markaziy Osiyo hududi qadimdan turli diniy va e‘tiqodiy tizimlar shakllangan makon hisoblanadi. Islom dini kirib kelishidan avval bu hududda shamanizm, animizm, totemizm kabi ibtidoiy e‘tiqod shakllari keng tarqalgan edi. Shamanizm — tabiat kuchlari, ruhlar va ajdodlar bilan aloqa o‘rnatish g‘oyasiga asoslangan qadimiy diniy tasavvurlar tizimidir. Islom dini VIII asrdan boshlab mintaqada asosiy e‘tiqod tizimiga aylangan bo‘lsa-da, ayrim shamanistik elementlar xalq ongida va kundalik turmush tarzida saqlanib qolgan. Xususan, ba’zi marosimlar, irim-sirimlar, shifo marosimlari, nazar tushunchasi, muayyan joylarni muqaddas deb bilish kabi holatlar shamanizm bilan bog‘liq qadimiy qarashlarning izlarini ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi — o‘zbek musulmon jamiyatida uchraydigan shamanistik elementlarni aniqlash, ularning tarixiy ildizlari va

zamonaviy ijtimoiy hayotdagi o‘rnini ilmiy asosda tahlil qilishdan iboratdir. Tadqiqot natijalari diniy va madaniy jarayonlarning o‘zaro ta‘sirini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

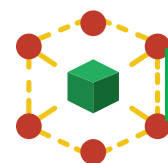
Materiallar va metodlar

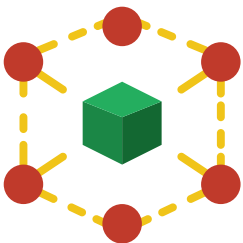
Mazkur tadqiqot shamanizmning o‘zbek musulmon jamiyatida saqlanib qolgan elementlarini aniqlash va ularning ijtimoiy-madaniy ahamiyatini tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot kompleks yondashuv asosida olib borildi. Birinchidan, tarixiy manbalar tahlili amalga oshirildi. Markaziy Osiyoda islomdan avval mavjud bo‘lgan diniy e‘tiqod tizimlari — shamanizm, animizm, totemizm haqidagi ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Bu orqali shamanistik qarashlarning asosiy xususiyatlari (ruhlar bilan aloqa, tabiat kultlari, ajdodlarga sig‘inish, shifo marosimlari) aniqlab olindi. Ikkinchidan, etnografik materiallar va xalq og‘zaki ijodi namunalariga murojaat qilindi. O‘zbek xalq marosimlari, urf-odatlar, irim-sirimlari, shifo amaliyotlari, muqaddas joylarga oid tasavvurlar tahlil qilindi. Ayniqsa, janubiy hududlar (Surxondaryo, Qashqadaryo) va qishloq joylardagi an‘anaviy marosimlarga alohida e‘tibor qaratildi. Uchinchidan, diniy sinkretizm nazariyasi asosida tahlil olib borildi. Ya‘ni islom dini kirib kelgach, mahalliy e‘tiqod unsurlarining qanday shaklda moslashgani va xalq ongida qay darajada saqlanib qolgani o‘rganildi. Shuningdek, ijtimoiy-antropologik yondashuv asosida zamonaviy jamiyatda shamanistik elementlarning funksional ahamiyati baholandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, shamanizm unsurlari o‘zbek musulmon jamiyatida yashirin yoki ochiq shaklda saqlanib qolgan bo‘lib, ular quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi: Ko‘z tegishi, yomon energiya, salbiy ruhiy ta‘sirdan saqlanish haqidagi tasavvurlar shamanistik dunyoqarashning muhim qismidir. Bolalarga tumor taqish, isiriq tutatish, yangi uyga ko‘chishda maxsus duo va marosimlar o‘tkazish — bular qadimgi ruhiy himoya qarashlarining zamonaviy ko‘rinishidir. Ba‘zi hududlarda “dam solish”, suv o‘qitish, kul yoki tuproq bilan davolash, ruhiy kasalliklarni maxsus marosimlar orqali bartaraf etish kabi amaliyotlar uchraydi. Bu amaliyotlar shamanlarning qadimiy davolash marosimlariga o‘xshashdir. Ayrim daraxtlar, buloqlar, tog‘lar yoki ziyoratgohlarni alohida muqaddas deb bilish va u yerda tilak tilash qadimgi tabiat kultlari bilan bog‘liq. Islomiy ziyorat an‘analari bilan uyg‘unlashgan holda bu holat saqlanib qolgan. Marhumlar ruhi tiriklarga ta‘sir qilishi mumkinligi haqidagi qarashlar, ma‘lum kunlarda osh berish va duo qilish kabi marosimlar ajdodlarga sig‘inish elementlarini eslatadi. Ba‘zi xalq marosimlarida ritmik kuylar, ruhiy holatni o‘zgartiruvchi marosimiy harakatlar kuzatiladi. Bu holatlar shamanistik trans holatlari bilan qiyosiy jihatdan o‘xshashlik kasb etadi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ushbu elementlar aqidaviy darajada emas, balki madaniy-urfiy qatlamda mavjud.

Muhokama

Shamanizm elementlarining saqlanib qolishi diniy sinkretizm jarayonining tabiiy natijasidir. Islom dini Markaziy Osiyoga kirib kelganidan soʻng mahalliy eʼtiqod tizimlari toʻliq yoʻqolib ketmagan, balki yangi diniy tizim bilan uygʻunlashgan. Bu jarayon ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Chunki anʼnaviy marosimlar va eʼtiqodlar jamiyatning maʼnaviy birligini mustahkamlaydi, ijtimoiy identifikatsiyani kuchaytiradi hamda tarixiy xotirani saqlab qoladi. Shu bilan birga, zamonaviy diniy tafakkur va ilmiy yondashuv kuchaygani sari ayrim shamanistik elementlar bidʼat yoki xurofot sifatida baholanmoqda. Biroq antropologik nuqtai nazardan qaraganda, bu elementlar jamiyatning madaniy qatlamini tashkil etadi va uni inkor etish tarixiy jarayonni toʻliq tushunmaslikka olib keladi. Shamanizm unsurlari koʻpincha psixologik ehtiyojni qondirish funksiyasini ham bajaradi. Masalan, kasallik yoki ogʻir vaziyatlarda insonlar marosimiy amaliyotlar orqali ruhiy yengillik topadilar.

Xulosa

Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, shamanizmning oʻzbek musulmon jamiyatida uchraydigan elementlari tarixiy-madaniy meros sifatida saqlanib qolgan. Ular mustaqil diniy tizim emas, balki xalqona eʼtiqod, marosim va urf-odatlar tarkibida mavjud. Ushbu elementlar ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash, maʼnaviy qadriyatlarni saqlash va tarixiy davomiylikni taʼminlashda muhim rol oʻynaydi. Diniy sinkretizm jarayoni esa jamiyatning madaniy moslashuvchanligini va tarixiy qatlamlar oʻrtasidagi uzviylikni namoyon etadi. Shunday qilib, shamanizm unsurlarini oʻrganish oʻzbek jamiyatining diniy va madaniy evolyutsiyasini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Eliade M. Shamanizm: Arxaik ekstaz texnikalari. – Moskva: Akademik loyiha, 2015.
2. Tokarev S.A. Rannie formy religii i ikh razvitiye. – Moskva: Politizdat, 1986.
3. Basilov V.N. Shamanstvo u narodov Sredney Azii i Kazakhstana. – Moskva: Nauka, 1992.
4. Snesev G.P. Relikty domusulmanskikh verovaniy i obryadov u uzbekov. – Moskva: Nauka, 1969.
5. Karimov U.K. Oʻzbek xalq marosimlari va urf-odatlari. – Toshkent: Fan, 2008.
6. Ashirov A. Oʻzbek xalqining qadimiy diniy tasavvurlari. – Toshkent: Sharq, 2012.
7. Abdullaev R. Markaziy Osiyoda diniy sinkretizm jarayonlari. – Toshkent: Akademnashr, 2017.
8. Muminov A.K. Islom va mahalliy anʼanalar: tarixiy uygʻunlashuv jarayoni. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2014.
9. Radlov V.V. Iz Sibir va Markaziy Osiyo xalqlarining xalq ogʻzaki ijodi namunalari. – Sankt-Peterburg, 1893.
10. Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi. 8-jild. – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2011.

